

Un projecte ApS per a reduir la bretxa digital de les persones majors

Ignacio Fernández Rull, Vicent Tortosa Edo i Francisco Fermin Mallén Broch, Universitat Jaume I

1. Introducció

Durant els últims anys l'ús de les TIC s'ha consolidat al països més industrialitzats, accelerant-se aquesta tendència durant la recent crisi sanitària originada per la pandèmia. La població de major edat també ha anat sumant-se a aquests canvis, encara que amb menor mesura. De fet, aquest grup de població és menys propens que d'altres a l'hora d'adoptar avanços tecnològics i és més probable que, amb el temps, abandone el seu ús (Berkowsky et al. 2015). Aquesta situació es relaciona directament amb el concepte de bretxa digital, referit a la desigualtat que han de fer front els individus com a resultat de l'existència de diferents obstacles en l'accés i ús de les TIC (Casado y Lezcano 2018).

A nivell conceptual, se sol distingir entre bretxa digital primària y secundària. La primària es refereix a les persones que no fan servir la tecnologia per no disposar d'ella. En canvi, la secundària es refereix a les persones que, tot i tenir accés a la tecnologia, opten per no usar-la (Colombo et al. 2015). La bretxa digital secundària es dona per dos motius. Per una banda, per la falta de coneixement o habilitat i per la preocupació per cometre errades (aquesta situació s'ha anomenat també falta de competència digital o analfabetisme digital). Per l'altra, per falta de motivació en no considerar que les TIC siguin ferramentes que puguen jugar un paper útil per tal de satisfer els seus interessos i necessitats (Macedo 2017).

En la línia d'aquestes idees, Abad (2016: 6) proposa el concepte d'e-inclusió, definit com “la capacitat per accedir de forma habitual i senzilla als diferents serveis i programes existents tant *online* com *offline* i realitzar un aprofitament de les seues utilitats vinculat a les necessitats específiques de cada usuari”.

Amb aquest treball es proposa una alternativa per donar resposta, o almenys reduir en certa mesura, l'analfabetisme digital entre la població major de 65 anys. Cal recordar també que aquest col·lectiu està cada vegada més present en la societat espanyola, a causa del seu progressiu envelliment, cosa que justifica el seu tractament acadèmic. L'envelliment de la població espanyola és fàcilment constatable a través de diferents indicadors presentats per l'Institut Nacional d'Estadística, com l'evolució de l'edat mitjana de la població o el percentatge de persones amb 65 o més anys, entre d'altres. En primer lloc, l'edat mitjana de la població ha passat dels 33 anys el 1975 als 43,8 el 2021. D'altra banda, a mitjans del 2021, el 20% de la població tenia 65 o més anys, davant el 9% cinc dècades enrere (INE 2021). En termes absoluts, aquest col·lectiu s'ha triplicat, passant de poc més de 3,2 milions, l'any 1972, a 9,4 milions de persones, l'any 2021.

Atenent l'Enquesta sobre Equipament i Ús de Tecnologies de la Informació i Comunicació a les Llars (INE 2021), s'observa que l'ús d'Internet disminueix considerablement en el cas de les persones majors de 65 anys si el comparem amb altres franges d'edat. Entre les persones de 65 a 74 anys, un 73,3% ha utilitzat Internet en els últims tres mesos, essent aquesta xifra de tan sols un 31,8% en el cas dels majors de 74 anys. En canvi, aquesta xifra supera

el 90% en la resta de franges d'edat. Entre les activitats *online* realitzades pels majors de 74 anys sobresurten l'ús d'aplicacions de comunicació tipus WhatsApp, així com la lectura de premsa i revistes d'actualitat. En canvi, l'ús de la banca electrònica i la interacció amb l'administració pública no apareixen entre les activitats més presents per a les persones d'aquesta franja d'edat.

Per tant, d'acord amb totes aquestes qüestions, es podria aconseguir una societat més inclusiva fent front a l'esmentat analfabetisme digital, dotant les persones majors de recursos, eines i de la suficient confiança com per escometre determinades accions que cada vegada és més difícil fer de manera presencial, com pot ser el cas de determinades operacions bancàries bàsiques.

El present treball resumeix una experiència desenvolupada a les aules mitjançant la metodologia de l'Aprenentatge-Servei (ApS). Aquesta experiència, a més de servir per atenuar la bretxa digital en persones majors de 65 anys, ajuda a conscienciar els més joves sobre aquesta problemàtica i mostra una manera de contribuir a la societat a través d'un procés d'aprenentatge.

En concret, es pretén desenvolupar la vessant social de l'estudiantat d'un cicle formatiu de grau superior a través d'unes pràctiques que els posen en contacte amb l'estudiantat d'un centre de formació de persones adultes, alumnat major de 65 anys i amb deficientes competències digitals. En concret, l'alumnat del cicle formatiu elabora unes píndoles formatives en les quals es descriuen diferents operatives bancàries bàsiques que es realitzen *online*. Entre altres qüestions, aquest treball fomenta la inclusió de persones adultes amb limitacions en aspectes digitals, contribuint així a la formació d'un ciutadà amb plena autonomia i capacitat per fer ús d'operacions financeres pròpies de la banca *online*.

Els objectius i competències del projecte d'ApS es poden sintetitzar com una combinació de dos elements. D'una banda, l'aprenentatge de l'alumnat de conceptes bàsics propis del mòdul que cursa (en el nostre cas, Gestió Financera dins del cicle formatiu de grau superior d'Administració i Finances) a l'IES Caminàs de Castelló de la Plana. D'altra, el servei a la comunitat, que té el seu fonament en un sector molt específic representat en el Centre de Formació de Persones Adultes Tirant lo Blanc de l'Alcora (Castelló) amb l'alumnat del curs de Competències Digitals, amb la característica de ser major de 65 anys.

2. Sobre els orígens i les bases de l'aprenentatge-servei

Prenent com a punt de partida la metodologia ApS, la literatura ofereix nombroses definicions d'aquest terme. És en el treball de Sigmon (1979) on apareix per primera vegada el terme ApS (*Service-Learning*), entès com la realització de tasques que atenen necessitats humanes amb la intenció de creixement educatiu. Puig i Palos (2006: 61) indiquen que l'ApS "és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen

en treballar sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo". En aquest sentit, Furco (2011: 69) considera que *"els programes d'aprenentatge-servei s'han de situar en un context acadèmic i ser dissenyats de tal manera que es garantisca que el servei afavoreix l'aprenentatge i que l'aprenentatge afavoreix el servei"*. De manera similar, la pedagoga i fundadora de la Xarxa espanyola d'Aprenentatge-Servei, Roser Batlle (2011: 1), defineix l'ApS com *"una manera d'aprendre fent un servei a la comunitat"*.

A partir de totes aquestes aportacions, l'ApS orienta els seus objectius cap al coneixement per part de l'alumnat d'una determinada problemàtica i realitat social, amb l'objectiu de realitzar una anàlisi crítica i reflexiva, preguntant-se sobre els seus perquè i actuant per comprometre's a esbrinar com transformar-la. Per tant, es pot entendre l'ApS com una proposta que va molt més enllà del que seria una simple metodologia. Suposa una manera de fer en educació d'un gran valor afegit.

3. Objectius del projecte

Els objectius que es volen assolir en el present projecte poden resumir-se en un de sol, i no és altre que el compromís social, objectiu clau de tot ApS. Compromís que l'alumnat del cicle formatiu de la branca administrativa assoleix en tractar de millorar les competències digitals de l'operativa financera i bancària de l'alumnat, major de 65 anys, del curs de Competències Digitals en un centre de formació de persones adultes.

L'elecció dels destinataris sorgeix com a resposta, en primer lloc, a les necessitats d'un col·lectiu social no nadiu digitalment, però que s'enfronta al fet que les gestions que han d'emprendre com a ciutadans estan cada vegada més digitalitzades. Així, la creixent eliminació de sucursals per les entitats bancàries, a favor d'una atenció a distància mitjançant l'ús de canals tecnològics, suposa una barrera per a aquelles persones majors de 65 anys que en l'actualitat no tenen les necessàries capacitats digitals. En segon lloc, també s'intenta millorar la realitat educativa actual, amb noves formes de fer les coses perquè l'alumnat de cicles formatius s'involucre en qüestions de rellevància social.

D'aquesta manera, d'una banda, l'alumnat de l'IES Caminàs que participa en el projecte educatiu assumeix el rol de professor treballant els continguts i competències del mòdul, aprenent-fent i convertint-se en protagonista del seu procés d'aprenentatge. D'altra banda, presta amb això un servei al centre de formació de persones adultes de l'Alcora. L'alumnat del cicle superior desenvolupa un servei comunitari a un sector de la societat i alhora potencia la competència social i ciutadana, així com l'autonomia personal de les persones adultes participants en l'experiència.

En definitiva, el present projecte educatiu té com a objectius prioritaris el desenvolupament d'una participació activa i compromesa amb la societat, la promoció del treball en xarxa i intergeneracional entre diferents agents educatius de l'entorn, donar resposta educativa a necessitats emergents en la societat, així com augmentar el compromís amb la construcció d'una societat més justa.

4. Metodologia didàctica

Aquest projecte experimental ha sigut aplicat per un dels autors durant la seua estada en pràctiques del Màster Universitari en Professor/a d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyaments d'Idiomes cursat a la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana. Com s'ha explicat en línies anteriors, l'experiència educativa ha consistit en la creació de píndoles formatives per part de l'alumnat de segon curs del cicle formatiu de grau superior d'Administració i Finances de l'IES Caminàs. Aquestes píndoles es relacionen amb el bloc introductor del mòdul de Gestió Financera. En concret, s'ha optat per un projecte de píndoles educatives audiovisuals sobre operativa bancària *online*, mitjançant l'ús de les TIC. Amb aquesta experiència, l'alumnat treballa continguts introductoris i conceptes bàsics generals, com la consulta de moviments en la banca *online*, l'atenció al client mitjançant el gestor *online* o la realització d'operacions bancàries a través de Bizum. Així, es proposa desenvolupar aquesta activitat durant el primer trimestre del curs acadèmic seguint una metodologia ApS. Les tècniques utilitzades per fer possible aquesta experiència educativa van ser l'observació, el diagnòstic, la investigació documental, l'entrevista i les enquestes. Precisament, mitjançant les enquestes realitzades als destinataris finals d'aquestes píndoles, l'estudiantat del cicle formatiu rep feedback que pot servir-li com a estímul o motivació per posar en pràctica en un futur altres projectes d'ApS de similars característiques i implicacions socials.

De la mateixa manera, amb anterioritat a rebre aquest feedback, l'estudiantat del cicle formatiu ha de respondre a unes preguntes sobre què els ha semblat l'experiència, el seu grau d'implicació i l'impacte que ha tingut en ells. Així mateix, s'ha preguntat l'alumnat del centre d'adults i s'han desenvolupat entrevistes en profunditat amb el professor del mòdul de cicles formatius on s'ha realitzat aquesta experiència educativa i amb el professorat del curs de Competències Digitals on s'han mostrat les píndoles educatives.

En relació amb l'estructura del projecte, les fases de l'ApS dut a terme poden agrupar-se en tres (González, 2012: 29): (1) preparació, (2) realització, i (3) avaluació del projecte.

4.1 Preparació

En aquesta fase, l'alumnat del cicle formatiu aborda els continguts a tractar. Aquests continguts han d'estar relacionats amb aspectes curriculars i són decidits entre l'estudiantat de manera autònoma, coordinada i buscant la seua pròpia motivació mitjançant l'aportació d'idees i inquietuds. Obtingut l'esbós de la idea, s'acorda l'elaboració d'unes píndoles audiovisuals sobre operativa bancària *online*. Per a aconseguir-ho es fan servir recursos propis, sota l'única premissa de fer propostes amb una durada inferior al minut i mig. La intervenció del docent ací té com a únics objectius oferir una guia, diferents recursos i materials, a més d'unes indicacions a partir de les quals l'alumnat ha de desenvolupar el seu treball.

4.2. Realització

En aquesta etapa, l'alumnat del cicle formatiu treballa els continguts dels vídeos sobre les temàtiques de les diferents operatives *online* a través de l'anàlisi crítica i individual, realitzant el docent tasques de guia i facilitador de material i eines. Per a l'elaboració de les píndoles audiovisuals l'alumnat utilitza aplicacions d'edició com InshOt i V recorder. En una d'elles s'ha emprat la tècnica escrita i en les altres dues la gravació de veu del propi alumnat, donant així l'explicació a les diferents operatives bancàries *online* sobre les quals versen. D'aquesta manera, l'alumnat ha fet ús de TIC i ha treballat de manera autònoma els continguts pertinents. Per finalitzar aquesta etapa, el material creat és visionat per l'alumnat del centre de formació de persones adultes exhibit per l'alumnat del cicle formatiu.

A continuació, es mostra una taula resum d'una de les píndoles del projecte, concretament relativa a la realització d'un Bizum, amb els continguts bàsics sobre operativa bancària *online*. Aquest contingut és proposat i aplicat en el primer trimestre del mòdul de Gestió Financera.

Fitxa Resumen del Projecte "PÍNDOLA EDUCATIVA 3"	
2n Curs Tècnic Superior en Administració i Finances Mòdul Professional: Gestió Financera	
Temàtica	
Realització de Bizum.	
Descripció	
Es tracta d'un vídeo de text i imatge explicatiu d'un minut de durada on s'explica pas a pas com poder realitzar una transferència de diners immediata mitjançant Bizum a través de l'aplicació online del banc.	
Recursos	
Aplicació informàtica InShot Aplicació bancària particular	
Durada	
1 minut	

Taula 1. Fitxa resum de la píndola sobre Bizum

En la imatge 1 es mostren les diferents etapes explicatives que formen la píndola educativa referent al procés de realització d'un Bizum.

Imatge 1. Píndola formativa amb les etapes a seguir a Bizum

4.3 Avaluació

Dintre d'aquesta fase d'avaluació, tot l'alumnat participi del projecte respon a una enquesta¹ d'avaluació, diferent segons si és per a l'alumnat del curs de Competències Digitals del centre de formació de persones adultes o per a l'alumnat del mòdul de Gestió Financera del cicle formatiu de grau superior d'Administració i Finances. Totes dues enquestes van ser elaborades a través de la plataforma Google Forms i van tractar sobre l'experiència que suposava la seua participació en el projecte ApS dut a terme.

Finalment, es van fer entrevistes² a tot el professorat participant en el projecte. Així, els docents del curs de Competències Digitals van donar la seua visió del material elaborat per l'alumnat del cicle formatiu quant a la seua utilitat, contingut i nivell de qualitat. Així mateix, es va entrevistar al professor del mòdul de Gestió Financera sobre l'oportunitat de la metodologia i la seua extensió a altres àmbits.

5. Resultats

Per a l'estudi s'ha optat per una anàlisi de recerca mixta utilitzant tant tècniques quantitatives com qualitatives, per tal de complementar i contrastar els resultats obtinguts.

Com s'ha indicat en línies precedents, tots els protagonistes d'aquesta experiència han participat en la fase d'avaluació. Per això, es compta amb quatre grups d'informants: professor i alumnat del mòdul de Gestió Financera de segon curs del cicle formatiu de grau superior d'Administració i Finances de l'IES Caminàs; professorat del curs de Competències Digitals del centre de formació de persones adultes de l'Alcora; i el seu alumnat, tots ells majors de 65 anys, receptors de les píndoles formatives sobre operativa bancària *online*.

5.1. En el cicle formatiu

5.1.1 Qüestionari a l'alumnat

- ¹ A) Qüestionari dirigit a l'alumnat del cicle formatiu (des de la pregunta 1 a la pregunta 9 se segueix una escala tipus-Likert de 1-5 punts: on 1 és res i 5 és molt):
1. En quina mesura consideres que l'activitat de servei que has realitzat és útil per aprendre els continguts?
2. En quina mesura t'ha servit l'activitat de servei que has realitzat per estar més motivat en els estudis?
3. En quin grau el projecte ha contribuït a desenvolupar el teu coneixement en les TIC?
4. Indica en quin grau el projecte d'aprenentatge-servei ha contribuït a desenvolupar la teua creativitat?
5. En quina mesura t'agradaria ajudar en un futur en el procés d'aprenentatge de l'alumnat d'un centre d'adults?
6. En quina mesura t'agradaria col·laborar amb alguna associació/entitat en finalitzar el projecte?
7. En quina mesura t'ha resultat positiva l'experiència?
8. Indica el grau de satisfacció amb el servei realitzat.
9. Indica el grau de satisfacció amb la teua implicació en el projecte.
10. Realitza ací les observacions o consideracions que consideres oportunes sobre l'activitat realitzada.

B) Qüestionari dirigit a l'alumnat del centre de formació de persones adultes (des de la pregunta 1 a la pregunta 5 se segueix una escala tipus-Likert d'1-5 punts: on 1 és res i 5 és molt):

1. En quina mesura considera que els vídeos visualitzats poden ser útils per a l'alumnat del programa Competències Digitals a un centre d'adults?
2. En quin grau li han resultat atractius els vídeos visualitzats?
3. Considera que la informació facilitada en els vídeos ha estat comprensible?
4. És del seu interès la informació facilitada en els vídeos?
5. En quina mesura resulta positiu que l'alumnat de formació professional col·laboren d'aquesta manera amb centres com al que vostè pertany o similars?
6. Se li ocorre algun aspecte que s'hauria de millorar per a la realització de futurs materials similars?
2. Preguntes realitzades a les entrevistes en profunditat fetes al professor del cicle formatiu i al professorat del centre de formació de persones adultes participants al projecte:
 1. En quina mesura consideres que el treball realitzat per l'alumnat del cicle formatiu pot ser útil per al procés d'aprenentatge de l'alumnat d'un centre d'adults?

A continuació, es presenten els resultats obtinguts de l'experiència d'ApS segons l'opinió expressada per l'alumnat de l'IES Caminàs, és a dir, l'alumnat que elabora les píndoles formatives.

La mostra està formada per tres participants del total de nou estudiants que componen el mòdul en el qual s'ha desenvolupat aquesta experiència. Dos dels tres alumnes entrevistats assenyalen sentir-se protagonistes en el procés d'ensenyament-aprenentatge que han desenvolupat mitjançant la metodologia ApS, destacant haver millorat les seues capacitats creatives i d'ús de les TIC. Pel que fa a la utilitat dels continguts, dos dels tres enquestats assenyalen com a molt útil el material elaborat per a l'aprenentatge dels continguts estudiats en el mòdul. Destaquen, a més, com de positiva ha estat l'experiència, posant en relleu el seu interès i motivació per participar en futurs projectes de la mateixa naturalesa. Aquesta motivació suposa el compliment d'un dels grans objectius del treball, que no era altre que fomentar el compromís per construir una societat més justa.

En definitiva, tot l'alumnat que ha elaborat les píndoles destaca la seua satisfacció pel treball realitzat, interès en la metodologia seguida, així com un major compromís amb l'aprenentatge i formació en les TIC.

5.1.2 Entrevista amb el professor

Quant a l'anàlisi de la informació obtinguda de l'entrevista amb el professor de l'alumnat que ha desenvolupat les píndoles formatives, cal destacar les consideracions següents:

En primer lloc, el professor entrevistat estima rellevant i positiva la contribució de l'activitat desenvolupada pel que fa a la generació de sinergies entre els participants d'ambdós centres. D'una banda, l'estudiantat del centre de formació de persones adultes, amb una experiència vital més gran. De l'altra, l'alumnat del cicle formatiu, més jove i amb menor experiència en àmbits diferents a l'educatiu. Es conclou com a molt positiu aquest intercanvi d'experiències entre persones de generacions i realitats socials diferents. D'aquesta manera, l'estudiantat del cicle formatiu pot adquirir coneixements de l'experiència vital de l'alumnat del centre d'adults i aquests, poden assolir determinats coneixements tècnics, que requereixen l'ús de tecnologies de la informació.

A més, preguntat sobre l'ús de la metodologia ApS en les seues classes, destaca la seua utilitat no només pel que el seu alumnat aconsegueix amb aquesta activitat, sinó també pel que els usuaris de les píndoles aporten. És a dir, en la seua opinió és important que l'alumnat del mòdul pugui veure el feedback que els arriba a través de l'usuari que ha vist el vídeo. Això els ajuda a progressar i desenvolupar determinats aspectes que tenen a veure amb el seu currículum i amb el contingut que donen en el mòdul.

Com a aspecte de millora, el docent entrevistat indica la necessitat de fer extensible i relacionar aquest tipus d'activitats amb altres mòduls. Així, cita com a exemple els mòduls de comunicació, en els quals seria interessant treballar amb aquesta metodologia.

En definitiva, per al professor entrevistat l'objectiu marcat a l'inici de l'aplicació del present projecte ha permès compartir les experiències vivencials dels protagonistes, els seus sentiments i emocions.

5.2. Al centre d'adults

5.2.1 Qüestionari a l'alumnat

En primer lloc, mereix destacar-se que la mostra està formada per tot l'estudiantat que forma part del curs de Competències Digitals en el centre d'adults analitzat, un total de 9 participants, tots ells majors de 65 anys.

En relació amb els resultats, cal indicar que la totalitat de l'alumnat de la mostra ha manifestat la utilitat de les píndoles formatives. Destaca, a més, el percentatge elevat obtingut quant a l'atractiu del material i recursos, indicant el 80% del grup estar molt satisfet amb aquest aspecte.

Pel que fa al nivell d'interès i comprensió, s'obtenen percentatges molt elevats, del 90% i el 100%, respectivament, de respostes molt positives en ambdós aspectes. Com a més destacat, cal esmentar la plena coincidència de tot l'alumnat participant al centre d'adults sobre com de positiva ha resultat la col·laboració entre centres de diferents nivells educatius i de diferents generacions d'alumnat.

Com a proposta de millora, alguns dels enquestats manifesten en l'apartat d'observacions la seua preferència per materials de major durada. Alguns estudiants també van indicar les seues preferències pel material d'àudio (en detriment del material de lectura). Finalment, una de les persones enquestades va posar en relleu experiències anteriors negatives amb operatives de banca *online*.

5.2.2. Entrevista amb el professorat

En relació amb l'entrevista realitzada als tres professors que imparteixen el curs de Competències Digitals, es poden establir com a més destacades les valoracions que a continuació es detallen.

En primer lloc, i preguntats sobre la creativitat de les píndoles audiovisuals, tots coincideixen en l'elevat nivell de creativitat del material elaborat per l'alumnat del mòdul formatiu, destacant l'alt grau d'utilitat del projecte dut a terme.

D'altra banda, dos dels professors entrevistats destaquen l'elevat grau de congruència entre la finalitat perseguida i l'aplicació de la metodologia. Ara bé, s'apunten alguns matisos de millora en la qüestió sobre observacions a realitzar, i que s'han de considerar per a futurs projectes. Entre aquests aspectes s'assenyala l'elevada veloci-

2. En la teua opinió, quin és el grau de creativitat del producte final del projecte aconseguit per l'alumnat del cicle formatiu?
3. En quin grau la metodologia d'aprenentatge-servei la utilitzaries per al procés d'aprenentatge de l'alumnat en les teues classes?
4. En quin grau creus que el projecte d'aprenentatge-servei ha satisfet el fi perseguit en l'alumnat?
5. Alguna observació o consideració a realitzar?

tat dels vídeos visionats i les dificultats que això comporta per al seu correcte seguiment.

Un dels entrevistats indica el fet que s'haja de tenir en compte per a futurs projectes que alguns dels adults receptors de les píndoles formatives puguen tenir algun tipus de limitació física (auditiva o visual, per exemple).

En relació amb l'aportació que la participació en projectes d'ApS pot suposar per al professorat del curs de Competències Digitals impartit en el centre d'adults, tot el professorat entrevistat coincideix en la idea que clarament la metodologia aplicada és adequada i útil per al seu alumnat.

6. Discussió i conclusions

A grans trets, es pot concloure que el present projecte escenifica i ratifica el que la pròpia definició de l'ApS recull. En concret:

- Atorga major protagonisme a l'alumnat, ahora que l'apropra, juntament amb el professorat, a sectors de la societat distanciat, *de facto*, per la seua posició en diferents nivells preestablerts. La funció del docent com a guia, facilitador i d'acompanyament assumeix una major rellevància connectant societat i educació a través d'una experiència que exigeix la col·laboració de tots els seus partíips.
- L' ApS proposat contribueix a l'eliminació de les barreres físiques de l'aula, instaurades pels mateixos responsables educatius i fa extensible l'educació no només a nivells entre parells, sinó a nivells intergeneracionals.
- Incideix en el desenvolupament de competències actitudinals i valors prosocials de tot l'alumnat participant.
- Permet posar el focus en l'alumnat partíip, agent transmissor per explicar la seua experiència a l'alumnat d'altres cursos i nivells, promovent la difusió i impacte social del projecte.
- En el cas concret del centre de formació de persones adultes, el projecte té un clar impacte sobre l'alumnat partíip en haver possibilitat la reducció de la seua bretxa digital, motiu que explica la seua presència en el curs de Competències digitals. Les píndoles mostrades han suposat un recurs valuós i satisfactori, d'acord amb les respostes del professorat i alumnat partíip, per tal de poder donar resposta a unes necessitats educatives i socials de l'alumnat major de 65 anys que va visualitzar les píndoles.
- El projecte suposa, a més, la creació d'uns recursos per al programa de Competències Digitals que poden estar a l'abast d'altres centres de formació de persones adultes, amb la possible intermediació dels centres de formació, innovació i recursos educatius (CEFIRE) de la Comunitat Valenciana, la qual cosa pot augmentar l'impacte educatiu i social de la iniciativa duta a terme.

- L'oportunitat i idoneïtat del projecte pot justificar-se per haver afavorit que els participants esdevinguin ciutadans plenament actius. Fer el possible per construir una societat més respectuosa amb els altres, més inclusiva i més justa.

En relació amb les futures línies de treball, entenem que, per a un millor aprofitament i comprovació de la seua idoneïtat, cal ampliar l'experiència en cursos venidors el projecte per aconseguir assolir conclusions més sòlides i contrastades. Una sola vegada no proporciona informació suficient sobre l'aprofitament que es pot obtenir d'un projecte d'aquest tipus.

El projecte pot reforçar el caràcter obert del centre educatiu on s'aplique, que el faça visible a la comunitat. A més, resulta necessari que la metodologia ApS passe d'un enfocament d'activitat puntual a un enfocament d'integració en la vida acadèmica i en l'ideari del centre.

Una altra de les apostes futures per a una vivència experiencial plena, en funció de les característiques de cada projecte ApS, pot ser la implicació en ell de familiars del propi alumnat participant, ja siga als centres de formació de persones adultes com al centres de secundària on hi ha oferta de cicles formatius.

No resulta senzill el camí cap a la consecució de projectes similars, on currículums hermètics i poc flexibles s'alcen com d'obligat compliment en els centres enfront de projectes amb aspectes transversals. Es poden esmentar altres qüestions que també dificulten el desenvolupament d'aquest tipus de projectes, com una possible escassa motivació del professorat a causa del temps extra que comporta la planificació i coordinació de tots els aspectes, la poca formació real en aquest tipus de metodologies d'ApS i, fins i tot, les dificultats per trobar problemes socials on intervenir i que estiguen relacionats amb els continguts curriculars.

Malgrat això, la instauració d'aquesta metodologia en els centres educatius està proliferant en els darrers anys, per la qual cosa tenim el ple convenciment que aquest ha de ser el camí a emprendre si pretenem que a través del procés d'aprenentatge l'alumnat siga també protagonista en l'assoliment d'una societat més justa i equitativa.

Referències bibliogràfiques

- ABAD, L. (2016). "La alfabetización digital como instrumento de e-inclusión de las personas mayores". *Revista Prisma Social*, 16, 156-204. <https://www.redalyc.org/pdf/3537/353747312005.pdf>
- ACEBRÓN, P., Hernández-Martínez, J.C., Román, J. Pérez, y Meseguer, P. (2020). *Contabilidad y Fiscalidad*. Ed. Macmillan Education.
- BATLLE, R. (2011). "¿De qué hablamos cuando hablamos de aprendizaje-servicio?" *Crítica*, 972(61), 49-54.
- BERKOWSKY, R. W., Rikard, R. V., y COTTEN, S. R. (2015, August). "Signing off: Predicting discontinued ICT usage among older adults in assisted and independent liv-

- ing.” In *International Conference on Human Aspects of IT for the Aged Population* (Pp. 389-398). Springer, Cham.
- CASADO, R., y LEZCANO, F. (2018). “Inclusión digital y envejecimiento activo: La participación de los mayores en las redes sociales [digital inclusion and active ageing: The participation of the elderly in social networks]”. *Aula Abierta*, 47(1), 113–122.
- COLOMBO, F., AROLDI, P., y Carlo, S. (2015). “Nuevos mayores, viejas brechas: TIC, desigualdad y bienestar en la tercera edad en Italia [new elders, old divides: ICTs, inequalities and well-being among young elderly Italians]”. *Comunicar: Revista Científica de Comunicación y Educación*, 54(23), 47–55.
- FURCO, A. (2011). “El aprendizaje-servicio: un enfoque equilibrado de la educación experiencial”. *Revista Educación Global*, 64-70.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2021). www.ine.es
- MACEDO, I. M. (2017). “Predicting the acceptance and use of information and communication technology by older adults: An empirical examination of the revised UTAUT2”. *Computers in Human Behavior*, 75, 935-948.
- PUIG, J. M., y PALOS, J. (2006). “Rasgos Pedagógicos del Aprendizaje”. *Cuadernos de Pedagogía*, 60(357), 60-63.
- RED ESPAÑOLA DE APRENDIZAJE-SERVICIO (REDAPS). Recuperat de <https://www.aprendizajeservicio.net/conoce-red-aps/> (15 de maig de 2021).
- SIGMON, R. (1979). “Service-learning: Three principles”. *Synergist*, 8(1), 9-11.